

Brussel vandaag: tien paradoxen en vijf bedreigingen

PHILIPPE VAN PARIJS¹

Brussel? Men praat erover, maar men kent die stad niet. Ongemerkt, geleidelijk, maar ook definitief is ze iets anders geworden dan de circulerende clichés over haar voorwenden. Elke oplossing voor de problemen die de hoofdstad met zich zelf en in haar verhoudingen met Vlaanderen en Wallonië kent, vertrekt onvermijdelijk via de verkenning van deze realiteit.

Geboren in Molenbeek, heb ik op twintigjarige leeftijd Brussel verlaten. Toen ik een kwart eeuw later terugkeerde om er te gaan leven, kon ik mijn stad nog moeilijk herkennen. En nog moeilijker kon ik me realiseren wat er aan de hand was. Ik kon de draad weer opnemen dankzij het initiatief van *Aula Magna*. Wat ik uit dat mengsel van hearings, werkgroepen en kennisoverdracht meen te hebben geleerd, dat lever ik hier in tien paradoxen en vijf bedreigingen af. Ik heb die ontdekt of ze zijn me nu helderder dan ooit voor de geest verschenen. Zonder daarbij de pretentie van enige deskundigheid te hebben. Maar wél met de heilige overtuiging dat het belangrijk is om de onderliggende betekenisvolle tendensen en mechanismen te leren kennen, om zo een belovend project voor de toekomst te kunnen schetsen, namelijk een coherent project waardoor Brussel de onuitgegeven doelstelling van toevallige hoofdstad van Europa volledig moet kunnen realiseren.

Paradox 1

Brussel is de hoofdstad van een officieel drietalige staat waarvan een vierde taal bezig is de eerste taal te worden

Brussel is officieel tweetalige hoofdstad van een officieel drietalig land. Het is ook de hoofdstad van officieel de meest veeltalige politieke entiteit uit de geschiedenis van de mensheid. De Europese Unie

(EU) erkent immers 23 officiële talen. Maar de Europese jonge generatie heeft zijn eigen taal gekozen en deze keuze zal onvermijdelijk gevolgen hebben voor de taaltoekomst van haar hoofdstad. Volgens de Eurobarometer van 2006 spreekt van de Europeanen (EU 25) van meer dan 65 jaar 24 procent goed of zeer goed Engels (27 procent Duits en 18 procent Frans). Naar mate de generaties elkaar opvolgen, zal dat Europees gegeven steeds meer en diepgaandere gevolgen hebben voor het functioneren van de Europese instellingen en de veelsoortige instellingen die men naar Brussel lokt. Zoals het taalgebruik aan het Bourgondische Hof het taalregime van Brussel als hoofdstad van de Nederlanden sterk heeft beïnvloed, zo zal het taalgebruik van de Europese instellingen uiteindelijk het taalregime van Brussel als hoofdstad van Europa beïnvloeden. Maar het Europese fenomeen is ook een Belgisch fenomeen. Het Nederlands is

de eerste landstaal op grond van de moedertaal. Het Frans is vandaag evenwel de eerste landstaal zo men het aantal personen dat goed of zeer goed Frans spreekt in aanmerking neemt. Voor de generatie tussen 15 en 24 jaar kan men nochtans gerust aannemen dat, gezien de merkbare tendensen bij het aanleren van talen, het Engels de eerste landstaal zal worden (zie *Figuur 1*).

Paradox 2

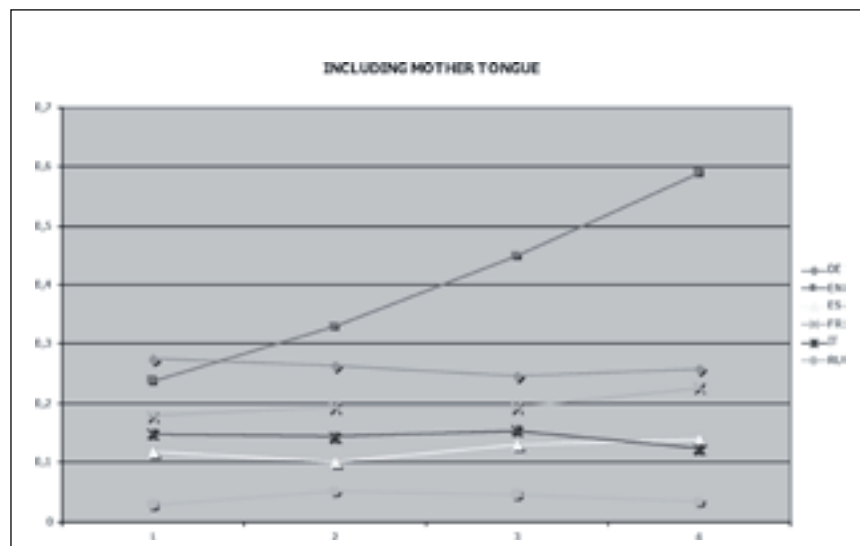
De tweetalige regio is niet de meest tweetalige regio

Zonder onderscheid naar leeftijd te maken, behoudt het Frans nog nipt de tweede plaats in Vlaanderen. Maar het Engels heeft het Nederlands in Wallonië en in Brussel duidelijk voorbijgestoken. Nooit eerder in de geschiedenis van het land lagen de jongere generaties in het Noor-

Figuur 1: België: Taalkundige competentie per leeftijd (2005)

Deel van de Belgische bevolking (per leeftijdscategorie) die goed of zeer goed Frans, Nederlands, Engels, Duits, Italiaans en Spaans spreekt

BRON: EUROBAROMETER 2006 - BEREKENINGEN: JONATHAN VAN PARIJS EN SVEN WAUTERS, FUSL

den en in het Zuiden wat betreft de taalvaardigheden zo dicht bij elkaar. Dat komt deels doordat de kennis van de andere landstaal bij de jongeren aanmerkelijk beter is dan die bij de ouderen (dat geldt voor het geheel van de bevolking en niet enkel voor de elites), en ook en vooral door de onvergelykbaar betere kennis van de derde taal. Om preciezer te zijn: de vaardigheid in de tweede landstaal overtreft enkel maar de kennis van het Engels in de twee provincies Brabant en in de provincie West-Vlaanderen (de buur van Frankrijk), maar wordt overal elders ingehaald of voorbijgestoken, Brussel inclusief, door de kennis van het Engels. In termen van nationale tweetaligheid, hier gemeten aan de bevolking die zegt goed of zeer goed Frans én Nederlands te spreken, is Brussel dus minder tweetalig dan Waals-

Brabant of alle Vlaamse provincies samen, met uitzondering van Limburg. Van het miljoen inwoners dat in Vlaams-Brabant woont, bedraagt het aantal tweetaligen (in de Belgische zin) bijna het dubbele van de zogenaamde tweetalige regio Brussel-Hoofdstad. Wil dat dan zeggen dat men Brussel, evenals Waals-Brabant, op taalgebied gelijk kan stellen met een Waalse provincie? Helemaal niet.

Paradox 3

De Franstaligen vertegenwoordigen minder dan 50 procent en bijna 100 procent van de Brusselse bevolking

Om zich rekenschap te kunnen geven van het verschil tussen Brussel en de twee andere regio's, is het voldoende te kijken

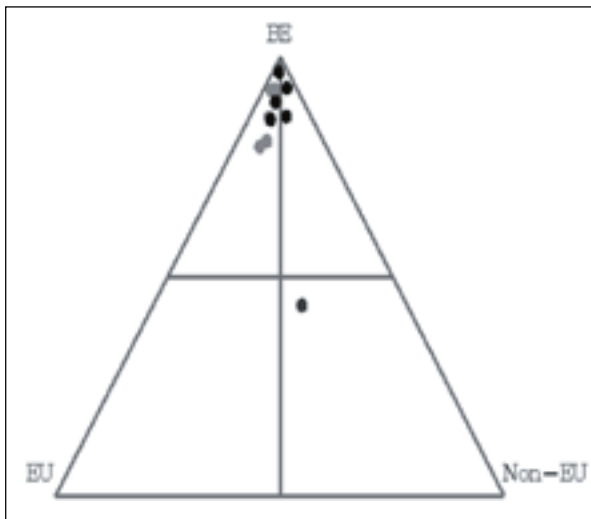
naar het bevolkingsdeel dat als 'Belgen van oorsprong', van Europese niet-Belgische origine en van niet-Europese origine wordt beschouwd. In alle Waalse en Vlaamse provincies is meer dan 80 procent "Belg van oorsprong", terwijl dat in Brussel niet meer dan 44 procent is (zie *Figuur 2*). In geen enkele provincie is meer dan 10 procent van niet-Europese origine, terwijl dat voor Brussel een derde is. Zelfs de meer "Belgische" gemeenten van Brussel, zoals Watermaal-Bosvoorde en Ganshoren, zijn minder

"Belgisch" dan de minder "Belgische" provincies van het land. Op dat vlak gelijken Vlaanderen en Wallonië op elkaar. Doch Brussel wordt steeds minder Belgisch, omdat zijn bevolking steeds diverser en tegelijk meertaliger dan de rest van het land wordt. Brussel wordt daarbij steeds minder tweetalig (in de Belgische zin van het woord) dan de helft van de provincies. Tegen deze achtergrond is het nuttig, zeker voor Brussel, ook de oudere gegevens (1999 in plaats van 2005) te onderzoeken, om uit te maken welke voor de drie meest verspreide talen de moedertaal was en wat het effect van het taalonderricht is geweest (R. Janssens, *Taalgebruik in Brussel*, Brussel, VUB Press, 2001, blz. 34). Het aandeel van de Engelstaligen met Engels als moedertaal is uiteraard verwaarloosbaar in verhouding tot het totaal aantal Engelstaligen. Het aandeel van de Brusselaars dat Nederlands als enige moedertaal had, lag toen lager dan 10 procent, en het aandeel van de Brusselaars dat Frans als enige moedertaal had, lag lichtjes boven 50 procent. Op basis hiervan en rekening houdende met de mogelijke bias in de steekproef en de flux van de laatste jaren, mag men stellen dat, indien men onder "Franstaligen" diegenen verstaat die goed of zeer goed het Frans beheersen, ongeveer 95 procent van de Brusselaars Franstalig is, inclusief praktisch alle Vlamingen in Brussel. Indien men daarentegen onder "Franstaligen" enkel die personen verstaat van wie de moedertaal het Frans is, dan vormen ze vandaag maar 45 procent van alle Brusselaars. Nu door de naturalisaties de Marokkanen, die na de Belgen de eerste nationaliteit in Brussel zijn, bezig zijn om Franstaligen te worden, is het duidelijk dat het behoren tot de "Franse cultuur" niet meer de meerderheid van de Brusselaars betreft, maar slechts een (zeer grote) minderheid.

Figuur 2: Verdeling van de residenten van vreemde origine per landsgedeelte

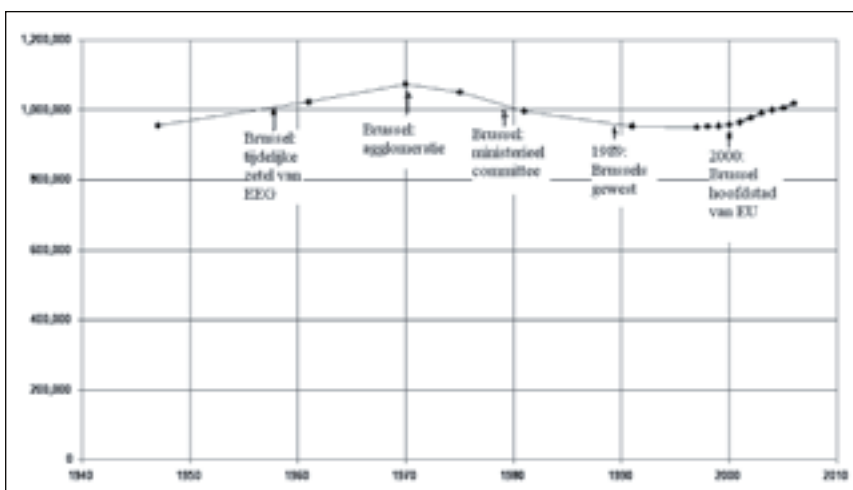
Waalse provincies in lichtgrijs, Vlaamse provincies in Zwart, Brussel in donkergrijs

BRON: JAN HERTOGEN, [HTTP://WWW.NPDATA.BE/DATA/SOCIALEBALANS](http://www.npdata.be/data/socialebalans) - GRAFIEK: BERNARD MASUY

Figuur 3: Evolutie van de Brusselse bevolking 1947-2006

BRON: INS - GRAFIEK: MATHIEU VAN CRIEKGINGEN

Paradox 4

Brussel verliest voortdurend inwoners en haar bevolking neemt voortdurend toe

Moeten we nu een verzwakking van de daling van het aandeel "Franstaligen van oorsprong" (evenals de "Nederlandstaligen van oorsprong" trouwens) of een versterking ervan verwachten? De recente tendensen eigen aan de Brusselse situatie laten, gezien de algemene vertraging van de waarneembare taalassimilatie in de wereld (wegens de vergemakkelijking van de communicatie), hierover geen twijfel meer

© gvy quintelier

bestaan. Al decennialang is de optelsom van de migratiebeweging uit en naar Brussel met zijn periferie negatief. Elk jaar zijn er veel meer Brusselaars, Belgen in grote meerderheid, die Brussel verlaten om in de Vlaamse of Waalse periferie te gaan wonen dan er bewoners van de periferie zijn die zich in Brussel vestigen. En men kan niet zeggen dat deze beweging vertraagt. Voor alle leeftijdsgroepen, behalve voor de jongeren tussen 20 en 30 jaar, is de som van de migratiebeweging met betrekking tot de rest van het land negatief.

Sinds enkele jaren nochtans wordt de som van de interne migratie meer dan gecompenseerd door een meer dan positieve externe migratiesom. Gecombineerd met een verscheiden, maar persistent, geboorteoverschot leidt dit nieuwe verschijnsel tot een spectaculaire trendbreuk. De officieel geregistreerde bevolking daalde sinds 1968 voortdurend, stabiliseerde zich rond 1990 en steeg vanaf 2000 nadrukkelijk (*Figuur 3*). Deze stijging is echter deels fictief. De sprong in 2001 was niets anders dan het effect van de grote golf van regularisaties. Maar jaar na jaar blijft de bevolking stijgen, waardoor van de drie regio's in België de Brusselse regio degene is waar de bevolking het snelste stijgt. Het is alsof de erkenning van Brussel als volwaardige regio (*région à part entière*) de neergang heeft gestopt en alsof zijn quasi-officiële

uitverkiezing tot politieke hoofdstad van Europa in de marge van de top van Nice (2000) de stad weer heeft gelanceerd.

Paradox 5

Brussel heeft vastgelegde grenzen die zich naar het oosten verplaatsen

Al is de bevolkingsgroei in Brussel sterker dan in de twee andere regio's van het land, toch is de aangroei in Vlaams-Brabant en vooral in Waals-Brabant nog sterker. In de nabijheid van Brussel zijn het vooral de zones ten noorden van Leuven en vooral ten oosten van Louvain-la-Neuve waar het aandeel van de gediplomeerden uit het hoger onderwijs – een indicator die sterk in verband wordt gebracht met de urbanisatiegraad van een territorium – het sterkste is toegenomen. Tenslotte steeg de werkgelegenheid het spectaculairste in het noord-oosten van Brussel – te Zaventem en omgeving –, maar ook in de zone van Leuven en Waver. In zekere zin verplaatst Brussel zich langzaam naar het noord-oosten en het oosten voor wat de huisvesting betreft. Terzelfder tijd zijn uiteraard de administratieve grenzen van Brussel blijven vastliggen. De afgrenzende perimeter valt samen met het (hoewel steeds meer westers) kosmopolitische centrale deel van een ruimer stedelijk geheel dat

Nederlandstalige wijken (in de Vlaamse gemeenten zonder faciliteiten) en Franstalige wijken (in de Waalse gemeenten) omvat met een tussengebied (gemeenten met faciliteiten voor de Franstaligen die er talrijker dan de Nederlandstaligen in Brussel zelf zijn).

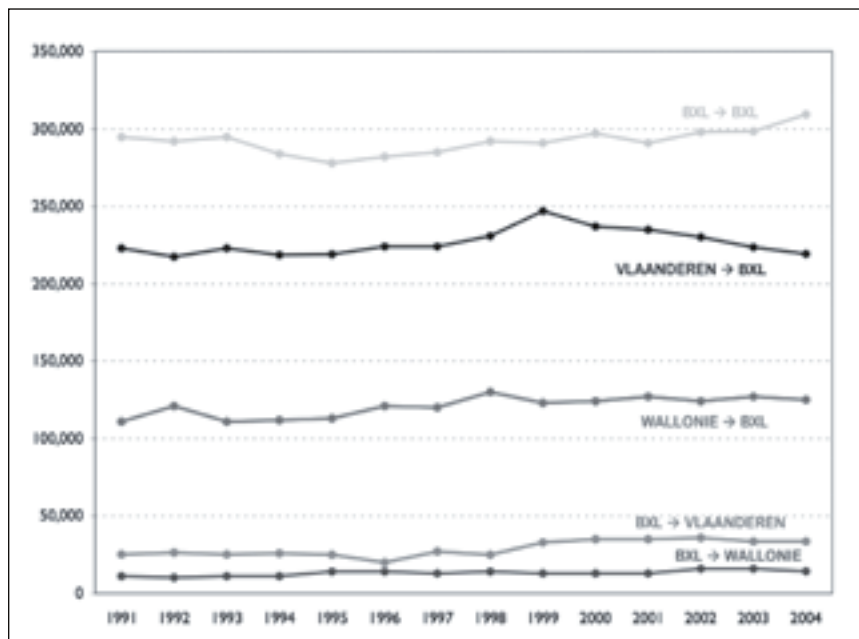
Paradox 6

Brussel smeedt België aan elkaar en verschilt er het meeste van

Dit niet samenvallen van formele met werkelijke grenzen heeft heel wat gevolgen. Zoals het drukke dagelijkse pendelverkeer van Vlaanderen en Wallonië naar de Brusselse regio. Meer dan de helft van de Brusselse gesalarieerde werkgelegenheid wordt ingenomen door niet-Brusselaars, van wie ongeveer tweederde (dalend) in Vlaanderen woont en eenderde (lichtjes stijgend) in Wallonië (*Figuur 4*). Trouwens, een veel kleiner aantal Brusselaars werkt in Vlaanderen of in Wallonië, maar hun aantal stijgt regelmatig. Deze dagelijkse pendel weeft banden tussen Brussel en de rest van het land: er is geen gemeente in het land, van De Panne tot Athus, die niet iedere dag zijn contingent pendelaars naar de Brusselse agglomeratie stuurt. Indien men trouwens de pendelaarsbewegingen van en naar Brussel op de kaart

Figuur 4: Pendelverkeer Brussel – Vlaanderen – Wallonië 1991 – 2003

BRON: INS-EFT - GRAFIEK: JONATHAN VAN PARIJS

tekent, dan ziet men hoe extreem nauw de relaties van Brussel met de twee andere regio's van het land zijn. Elk land waarvan de interacties zo duidelijk door een regionale en een taalgrens zijn opgesplitst, lijkt een ernstige kandidaat voor een opdeling naar het model van Tsjecho-Slowakije te zijn. Maar door Brussel en zijn pendelaars op de kaart te zetten, ziet de chirurgische ingreep er niet meer zo eenvoudig uit. Brussel mag dan wel, zoals we hebben gezien, steeds minder Belgisch worden, het is wél de stad die België bij elkaar houdt.

Paradox 7

De sterke stijging van de onroerendgoedprijzen is de schuld van Brussel, maar gebeurt niet in Brussel

Dat de Brusselse regio een deel van een groter geheel is, valt te merken aan de toestand en de dynamiek van de onroerendgoedmarkt. In reële prijzen van 1976 uitgedrukt overtrof de koopprijs van een woning pas twintig jaar later dit ijkpunt, juist op het moment dat de bevolking van Brussel weer begon te stijgen. De prijzen stegen er gedurende de laatste drie decennia wel minder snel dan in Vlaams-Brabant en Waals-Brabant. De algemene daling van de rentestand heeft trouwens de aanschaf van een woning overal vergemakkelijkt. Indien de stijgende woningprijzen zich in Brussel sterker doen gevoelen dan in de periferie, dan komt dat niet doordat de aanschafkosten van een woning er sterker zijn gestegen, integendeel zelfs, maar

doordat het gemiddelde inkomen van de mensen die zich in Brussel vestigden niet in dezelfde mate is gestegen als dat van de bevolking die in de periferie ging wonen. Een snelle blik op de kaart laat zien dat de prijsstijgingen vanuit Brussel worden aangejaagd. De zone met veel woningen met hoge huren vormt een grote vlek in het centrum van de kaart van België. Zo wordt de westgrens door de kanaalzone (van Vilvoorde tot Halle) gevormd. De oostelijke zone strekt zich uit van het noord-oosten van Leuven tot aan de provincie Namen. Wat de lage huren – dus ook de goedkope huisvesting – betreft, werd Brussel een beetje gespaard. Echter, de kaart van de hele omgeving rond dit epicentrum, vooral naar het oosten en het zuidoosten toe, ligt er totaal versnipperd bij.

Paradox 8

Brussel als rijkste regio en (bijna) armste regio

Deze spreiding van de dure huisvesting naar het oosten toe is verbonden met een andere vaak genoemde paradox. Zo is Brussel verreweg de rijkste regio van het land. Zijn BBP per hoofd van de bevolking is bijna het hoogste van heel Europa, met enkel Centraal Londen en Île-de-France die Brussel Hoofdstad voorafgaan op de erelijst van de rijke regio's in de EU. Gezien het aandeel van de internationale activiteiten is het mogelijk dat het BBP zelfs wordt onderschat: als vier keer per jaar 27 staatshoofden met hun soms indrukwek-

kend gevolg naar Brussel komen en er gedurende 24 uren koortsachtige activiteiten ontwikkelen, waar wordt dan het product van hun hoog inkomen meeerekend?

En ondanks de stijgende werkgelegenheid in de periferie blijft het Brussels BBP groeien op het ritme van het Vlaams BBP.

Meer dan de helft van de loontrekkers die aan dat product bijdraagt, woont echter buiten Brussel, waardoor het inkomen per hoofd van de bevolking in Brussel spectaculair lager ligt dan dat in de periferie. Het gemiddelde inkomen van de Brusselaars, hier geschat op basis van het gemiddelde bedrag van de belastingaangiften van de natuurlijke personen, ligt sinds de jaren 1990 duidelijk lager dan dat van de Vlamingen. Vroeger was dat anders. Het wordt bijna door dat van de Walen voorbijgestoken. Zeker, een disproportioneel aantal Brusselaars met een hoog inkomen doet geen fiscale aangifte in België. Het inkomen van Europese ambtenaren, diplomaten en een groot aantal andere *expats* wordt ofwel in het buitenland, ofwel helemaal niet belast.

Een gelijkaardige onevenwichtigheid bestaat eveneens bij de lagere-inkomensgroepen, zoals de gezinnen van illegalen of van inkomensgroepen die de belastbare drempel niet overschrijden. Als alle inkomens opspoorbaar zouden zijn, dan zou het gemiddelde Brusselse inkomen ongetwijfeld een beetje dichter, maar niet veel, bij het gemiddelde Vlaamse inkomen liggen. De paradox van een rijk en een arm Brussel zou echter blijven bestaan. De onderliggende oorzaak is eenvoudigweg dat de pendelaar die in de Vlaamse of Waalse periferie van Brussel woont, rijker is dan de gemiddelde Brusselaar.

Paradox 9

Brussel heeft te veel banen en heeft er niet genoeg

Nog een ander kenmerk van de Brusselse regio is dat Brussel zowel te veel als te weinig banen telt. Er zijn eerder te veel banen, want hun aantal overtreft in Brussel de totale beroepsbevolking, terwijl dat in de andere twee regio's net omgekeerd is. In de meeste wijken van de Brusselse regio overtreft het aantal banen het aantal inwoners met een baan, terwijl in de meeste wijken van de Brusselse periferie het aantal banen niet eens de helft van het aantal inwoners dat er werkt, bedraagt. Na aanvankelijk te zijn gedaald, is in Brussel het aantal

loontrekkers na 1996 weer gestegen toen de demografische groei zelf weer hernam. Tevens is in Brussel de werkloosheidsgraad sinds 1995 hoger dan in Wallonië. Ze ligt er vandaag zelfs gevoelig hoger dan in Wallonië en uiteraard veel hoger dan in Vlaanderen (Figuur 5). De paradox wordt pas echt duidelijk als we zien dat de kenmerken en de activiteiten van de bevolking van Brussel niet kunnen worden vergeleken met die van de twee naburige bevolkingsgroepen, omdat Brussel de kern is van een agglomeratie die met de twee andere regio's wordt gedeeld. Door de concentrische verbindingen vestigen zich de banen in het hart van de agglomeratie. Ook is normaal dat wie geen werk heeft en een baan zoekt, zich hier wil vestigen om er eentje te vinden.

Paradox 10

Bemoelijken van de pendel betekent zowel minder banen als minder werkloosheid in Brussel

Men moet van een regio, die slechts het centrum is van een veel grotere agglomeratie, niet verwachten dat de nogal opvallende werkloosheid er het doelmatigste wordt bestreden. Kan men de Brusselse werkloosheidsgraad niet beter verlagen door meer banen te scheppen? Maar niets garandeert dat deze nieuwe banen dan ten goede zullen komen aan personen die in Brussel wonen of dat de Brusselaars die ze hebben gekregen, dan in Brussel zullen blijven wonen. Wil men de Brusselse werkloosheidsgraad verminderen, dan is het goedkoper en doelmatiger om bijvoorbeeld de binnenkomende pendel (via de weg en het spoor) te bemoelijken of duurder te maken. Men kan daarvoor diverse

technieken bedenken: de toegangswegen voor de auto's versmallen, een tolsysteem, de parkingprijzen voor niet-bewoners verhogen, het afschaffen van de fiscale bevoordeling van leasewagens, het verminderen van de subsidies aan de NMBS of het afschaffen van de fiscale aftrek voor vervoerskosten. De werkloosheid zal hierdoor in Brussel niet stijgen. Integendeel zelfs. Ten eerste betekent het verdwijnen van werkgelegenheid uit Brussel niet noodzakelijk minder banen voor de Brus-

~: Wegens zijn specifieke situatie moet Brussel een tewerkstellings- en werkloosheidspercentage behouden dat hoger is dan in de andere regio's, maar dan moeten de kosten ervan door de federale solidariteit worden gedragen. ~

selaars. Zeker als de bedrijven zich in de buurt van de spoorlijnen of van de GEN vestigen, kan dat gemakkelijk leiden tot een "contracyclische" uitgaande pendel die profiteert van minder verzadigde vervoerskanalen. Tenslotte zullen nogal wat personen, zoals vandaag al het geval is, ervoor kiezen om dichterbij hun werk te gaan wonen om zo de files bij het binnenkomen van Brussel en op de ring te ontlopen. Dat zal toenemen als daarnaast de snelheid van het openbaar vervoer tussen de regio's wordt verhoogd, als de "zachte mobiliteit" (*mobilité douce*) te voet of per fiets veiliger wordt, als het straatbeeld en de openbare ruimte aangenamer worden.

Met zo een pakket maatregelen zal de werkloosheidsgraad in Brussel dalen en

het aantal bewoners met een baan toenemen. Daarbij zal dit onvermijdelijk tot een opwaartse druk op de huizenprijzen in Brussel leiden met als gevolg dat, als de rest allemaal hetzelfde blijft, een zeker aantal personen zonder werk geen andere mogelijkheid zal hebben dan ofwel naar Vlaanderen ofwel naar Wallonië te verhuizen. Dat zal een bijkomende bijdrage leveren aan de daling van de werkloosheidsgraad in Brussel.

Bedreiging 1

Uitzetting?

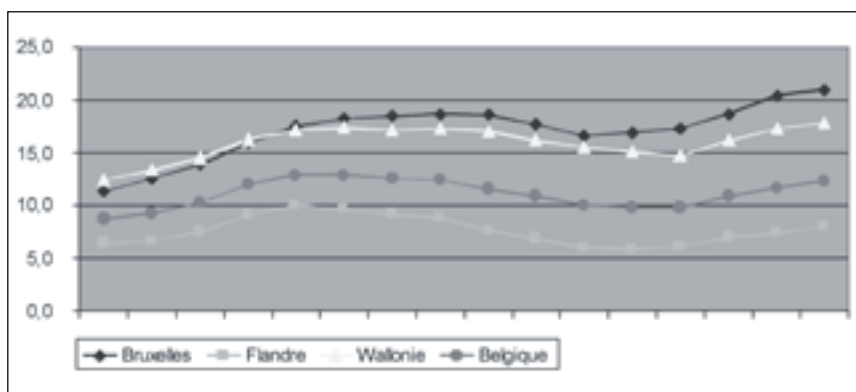
Na deze paradoxen onder de aandacht te hebben gebracht, kan een eerste dreiging worden geformuleerd.

Een verdere defederalisering van de sociale en de werkgelegenheidsbeleid met een opdeling van de Belgische Staat in drie delen zal iedere regio "responsabiliseren" voor de eigen werkloosheidsgraad. In dat geval zou Brussel verplicht worden om zijn bijzonder hoog werkloosheidspercentage te verminderen door het inzetten van de meest doelmatige middelen. Scheppen van werkgelegenheid zal echter weinig succes kennen gezien de hoger geschetste mobiliteits- en huisvestingsproblematiek. Ook al lijkt het doelmatig om de eigen werkloosheid te verminderen, toch is het exporteren van werklozen naar de bureaus niet de beste manier om het algemeen belang te dienen. Wegens zijn specifieke situatie moet Brussel een tewerkstellings- en werkloosheidspercentage behouden dat hoger is dan in de andere regio's, maar dan moeten de kosten ervan door de federale solidariteit worden gedragen. Dat sluit niet uit dat de actie voor het veraangename en gezonder maken van het leven in Brussel moet worden voortgezet, met als uiteindelijk effect wel een opwaartse druk op de woningprijzen. Om te voorkomen dat dit leidt tot het uitzetten van de minst draagkrachtige gezinnen, kan men verschillende maatregelen verzinnen (ook al bestaat er geen structurele oplossing) zoals op een intelligente wijze de huisvesting verdichten zonder het autogebruik te doen toenemen. Dat betekent (ook kwalitatief) meer hoogbouw bij de spoorwegen en metrostations.

Bedreiging 2

Figuur 5: Werkloosheidsgraad per regio 1990 – 2005

BRON: SPF EMPLOI, ONEM - BEREKENINGEN: OBSERVATOIRE DE L'EMPLOI

De dwaasheid van belastingverlaging?

De regio Brussel wordt omgeven door een groot gebied waar het aangegeven inkomen per gezin duidelijk hoger ligt dan in Brussel zelf. Zoals we al zagen, is hier allicht sprake van optisch bedrog wegens het hoge aandeel van Brusselse inkomens dat min of meer aan de personenbelasting ontsnapt. Daardoor zijn de fiscale ontvangsten in de Brusselse regio – gemeentelijke opcentiemen of eventueel de regionale belasting op natuurlijke personen en de federale dotaties berekend in functie van deze belasting – lager. Naarmate de fiscale autonomie echter groter wordt, zal het risico dat de Brusselse overheid niet meer bij machte zal zijn om aan haar noodzakelijke inkomsten te geraken, ook groter worden. Zonder rekening te houden met de verschillen in regionale fiscaliteit, hanteren de naburige gemeenten met een belastbaar inkomen dat duidelijk hoger is, al aanmerkelijk lagere aanslagvoeten. Naarmate dat verschil in aanslagvoet groter wordt – dat kan slaan op de successierechten of op de onroerende voorheffing, dus niet alleen op de belasting van de natuurlijke personen – zouden de personen die fiscaal het zwaarste worden aangeslagen, wel eens de neiging kunnen hebben zich wat verder weg aan de Waterloose of aan de Waverse Steenweg te vestigen. Dus in Vlaanderen of in Wallonië. Zij zullen in Brussel worden afgelost door bewoners die misschien even rijk zijn, maar die minder bijdragen aan de openbare uitgaven. In Brussel de belastingdruk verhogen om tegemoet te komen aan de lagere opbrengsten, zou het probleem enkel nog verergeren. Men kan denken aan het veranderen van de aanslagbasis van de belasting op natuurlijke personen (geheven op grond van hun woonplaats) door over te schakelen op een belasting op de lonen (geheven op de plaats van tewerkstelling). De trage maar krachtige groei van de uitgaande pendel, die gepaard gaat met een daling van de inkomende pendel uit Vlaanderen, zou dat voordeel wel eens op korte termijn kunnen uitwissen. Het opportunisme van de bedrijven gevestigd langs de Leopoldlaan of de Woluwelaan, evenals die op de industrieterreinen van Waver en Waterloo, zou in geval van fiscale autonomie de concurrentie nog doen verscherpen. Het is dus van weinig belang of het inkomen van de inwoners of het product van de loontrekkers dan als berekeningsbasis moet dienen. Dat kan misschien een lineaire combinatie van beide opleveren. Daarom

moet de financieringsbasis van de regio's op een robuuste federale fiscaliteit worden gebaseerd door de marges van de fiscale concurrentie te beperken uit de overweging dat elke regio daar baat bij heeft.

Bedreiging 3

Verdringing?

De derde dreiging wordt meteen zichtbaar op de "etnische" kaarten verzameld in de *Atlas des quartiers de Bruxelles*. De Marokkanen (inclusief de Belgen van Marokkaanse origine) bevinden zich op de linkeroever van het kanaal. De Turken (en de Belgen van Turkse oorsprong) wonen in Sint-Joost en in het uiterste westen van Schaarbeek. Daar bevinden zich dan ook de meeste moskees en verenigingen van moslims. En naar mate de tijd verstrijkt, wordt hun concentratie er sterker. In het algemeen komen de gezinnen die zich in Molenbeek vestigen, uit het oosten van Brussel. Diegenen die Molenbeek verlaten, vertrekken naar andere gemeenten in het westen van de Brusselse regio of naar de westelijke periferie. De 'Europeanen' daarentegen zijn in het zuidoostelijke kwadrant geconcentreerd. Wat meer naar het zuiden toe wonen de Fransen (de talrijkste nationaliteit). Een beetje meer naar het oosten vindt men de andere nationaliteiten. De drie bestaande Europese scholen vormen er de overdwarse as van. Ook hier is er een toenemende concentratietendens. Het verschijnsel voltrekt zich asymmetrisch buiten de grenzen van de regio naar het zuidoosten toe (Figuur 6).

Deze kaart toont beter dan een lange uiteenzetting aan dat de Europese hoofdstad zich beweegt in de richting van een steeds grotere tweedeling – zeker als de *gentrificatie* van Schaarbeek, Vorst en van de Brusselse

Vijfhoek zich doorzet –, met grofweg het kanaal als scheidingslijn en met als uitzondering het Turkse bastion rond de Schaarbeekse Mariakerk. Om een treffende formulering van Chris Kesteloot te parafraseren: het is alsof de eurocraten pogen om de Noord-Afrikanen naar de linkeroever van het kanaal te verbannen.

Bedreiging 4

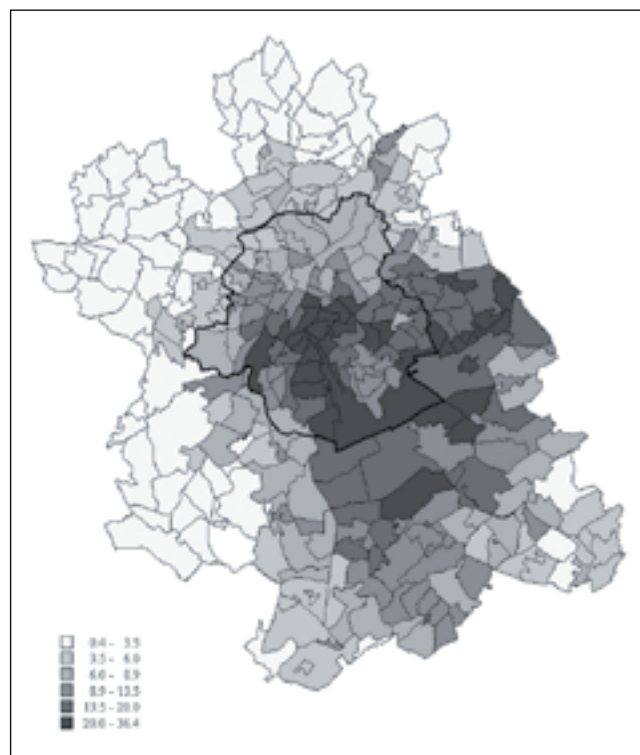
Opsluiting?

Hoe kan men deze toenemende apartheid tegengaan? Mocht dat mogelijk zijn, dan zal men op de scholen moeten rekenen. Zowel op die van de Franstalige Gemeenschap (met 80 procent van de Brusselse leerlingen) als die van de Vlaamse Gemeenschap (16 procent) en zelfs op de Europese scholen die maar 4 procent opvangen (maar niet aan de vraag kunnen voldoen). Maar juist door de residentiële segregatie, door het grote aantal leerlingen dat niet de moedertaal van het onderwijs spreekt, en door het slecht gecoördineerde pluralisme van de onderwijsnetten, is de onderwijssituatie in Brussel rampzalig. Alles wijst erop dat indien het grote internationale onderwijsonderzoek Pisa voor de Brusselse regio afzonderlijke scores

Figuur 6: Verdeling van de residenten EU15 (2003)

De drie onderste driehoeken duiden de inplanting van de bestaande Europese scholen aan. De bovenste driehoek duidt de plaats van de vierde, nog in project, aan.

BRON: INS - KAART: THIERRY EGGERICX

voor het onderwijs van de Vlaamse en Franstalige Gemeenschap had opgesteld, de hoofdstad schaamtevol op de allerlaatste plaats van de ranking van het Europese onderwijs zou zijn geëindigd voor wat betreft de ongelijkheid en allicht ook voor de gemiddelde prestaties.

Tevens verschaft de kaart (zie *Atlas de la santé et du social*) nog een ander schokkend beeld. De tweedeling ziet men bijvoorbeeld in het middelbaar onderwijs voor de verhouding tussen de leerlingen in respectievelijk het algemeen onderwijs en het beroepsonderwijs en, grotendeels als gevolg hiervan, ook nog in het deel van de jongeren tussen 18 en 24 jaar dat hoger onderwijs volgt.

Altijd weer wordt de as van het kanaal zichtbaar. Het is dan ook geen verrassing dat die as eveneens op de kaart van de werkloosheid duidelijk zichtbaar is. De vicieuze cirkel is dan rond. Als men opgroeit in een "slechte" wijk, gaat men naar een "slechte" school die men met een "slecht" diploma verlaat. Men slaagt er derhalve niet in om uit de kwetsbaarheid te geraken. Men heeft dus geen andere keuze dan in de eigen wijk te blijven, daar kinderen te maken en ze naar dezelfde scholen te sturen. En hoe meer men zich in de wijk ingraaft, des te meer zullen je accent en je look je verraden en daardoor zal het des te moeilijker zijn om een baan te vinden. Dat geldt overigens ook voor diegenen in de wijk die een "goed" diploma hebben en die zich dan afvragen waarom ze zich daarvoor zo veel moeite hebben getroost. Des te meer zullen zich ook andere gezinnen boos maken bij de idee dat ze straten en scholen met de anderen moeten delen. Daardoor zullen de getto's zich steeds meer sluiten rond diegenen die er blijven.

Bedreiging 5

Botsing?

Naarmate de uittocht van "oorspronkelijke Belgen" naar de Vlaamse en Waalse periferie zich doorzet, loopt de Brusselse regio het gevaar dat ze tot twee categorieën vreemdelingen zal worden herleid. Aan de ene kant zijn er de "Europeanen" die de vierhoek in het zuid-oosten bezetten. Deze wijken zijn in voortdurende expansie door de gentrificatie van de aanpalende buurten. Aan de andere kant bezetten

"immigranten" Sint-Joost, Matonge en een steeds groter deel van de linkerover van het kanaal. Aan de ene kant nemen de gediplomeerde en welgestelde "expats" die hun eigen nationaliteit met de grootste zorg behouden, bezit van het onroerend goed in de nobele of opgeknapte wijken. Aan de andere kant zijn er de weinig gefortuneerde en weinig opgeleide "allochtonen" die voor het merendeel genaturaliseerd zijn of uit genaturaliseerden zijn geboren, die zich elke dag steeds meer van de regionale politieke macht meester maken wegens de onstuitbare groei van hun electoraal gewicht en dus van hun aantallen gekozenen en politieke verantwoordelijken. Tussen beiden in bevinden zich steeds minder "autochtonen" die een brug kunnen slaan tussen enerzijds de bewoners van de arrogante en soms angstige Brusselse metropool en anderzijds die van het misprezen, kosmopolitische en soms agressieve Brussel.

Er zijn steeds minder en minder belastingbetalers die in staat zijn om voor de anderen belastingen te betalen. Of nog eenvoudiger gesteld: er zijn er die geen belastingen hoeven te betalen, terwijl er anderen zijn die ze niet kunnen betalen. In een klimaat van een veralgemeende fiscale crisis wordt het populistisch opbod tegen de "Europeanen" zonder federaal of regionaal stemrecht een gegeven. En dan zal men de hoogste troef van Brussel, namelijk de functie van hoofdstad van Europa, niet langer meer kunnen uitspeelen. Dit explosief scenario is helemaal niet onmogelijk. Maar dat kan worden vermeden door middel van een voluntaristische stedelijke diversificatiepolitiek, door een daadwerkelijke uitbreiding van het stemrecht, en door het recht bij de regionale verkiezingen verkozen te worden, aan de gehele Brusselse bevolking toe te kennen. En vooral door met de medewerking van alle actoren in het Brusselse onderwijs, hier zowel het Franstalige, het Vlaamse als het Europese, de enorme uitdaging aan te gaan om de scholing van alle kinderen in Brussel doelmatig te organiseren. Dat laatste is helemaal niet zo evident. Om dat te bereiken moeten de Brusselaars in al hun diversiteit eerst "bestaan". En ze moeten dat ook allemaal willen. Maar zelfs dat zal niet voldoende zijn. Er zal ook veel meer schrandereheid, helderheid, wederzijds vertrouwen en hardnekkigheid aan te pas komen. Maar niet getreurd, we zullen er zeker ooit geraken.

(vertaling: André Mommen)

Noot:

- Ik zou vooral Isabelle Thomas en Jacques Thisse (UCL), Mathieu Van Criekingen (ULB), Patrick Deboosere (VUB), Hugues Duchâteau (Stratec), Rudi Janssens (VUB), Chris Kesteloot (KUL), Thierry Eggerickx (UCL), Donat Carlier (Alter Educ), Luc Schingtienne en Stéphane Thys (Orbem), Philippe Cattoir (CE), Jan Hertogen en Jonathan Van Parijs willen danken voor het aanleveren van cijfergegevens en voor hun hulp bij het interpreteren ervan. Heel wat cijfergegevens en kaarten waarop deze tekst is gebaseerd, komen uit verschillende downloadbare uiterst leerzame documenten: *Atlas des quartiers de la population de la Région de Bruxelles-Capitale* (Didier Willaert en Patrick Deboosere, Ministère de la Région de Bruxelles-Capitale, 2005, 152 blz.). http://www.statbel.fgov.be/studies/thesis_nl.asp - 977k
Atlas de la santé et du social de Bruxelles-Capitale 2006 (Brussel: Commission communautaire commune, 2006, 160 blz.) <http://www.observatbru.be/fr/Social/atlas.asp> - 41k.
Plus de diverse afleveringen van *Brussels Studies* (www.brusselsstudies.be), alsook J. Thisse en I. Thomas, "Bruxelles et Wallonie: une lecture en termes de géo-économie urbaine" in *Reflets et perspectives de la vie économique*, XLVI, 2007, blz. 77-96.